

Вільям Елліотт Батлер

іноземний член НАН України та НАПрН України,
член-кореспондент Міжнародної академії
порівняльного права,
професор Університету штату Пенсильванія (США)

Олександр Святоцький

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
головний редактор

Олексій Кресін

доктор юридичних наук, член-кореспондент
Міжнародної академії порівняльного права,
керівник Центру порівняльного правознавства
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

П'ЯТЬ БЕСІД ІЗ МАЙСТРОМ

ІНТЕРВ'Ю

професора Університету штату Пенсильванія (США)
Вільяма Елліотта БАТЛЕРА – головному редакторові журналу
“Право України” Олександрю СВЯТОЦЬКОМУ
та координатору актуальної теми Олексію КРЕСІНУ

Бесіда перша. Шлях у науку

Запитання Олександра Святоцького Вільяму Батлеру:

Що спонукало Вас у віці двадцяти років до поїздки в СРСР? Що вразило найбільше? Як саме ця поїздка вплинула на Вас, що Ви почали займатися вивченням соціалістичного права?

Відповідь Вільяма Батлера:

Я вперше відвідав Радянський Союз у 1960 р., у віці двадцяти років, у групі з дванадцяти американських студентів. Я вивчав міжнародні відносини та російську мову в Школі міжнародної служби Американського університету у Вашингтоні. З'явилася можливість приєднатися до групи і я скористався нею. Ми провели шість тижнів у СРСР, відвідавши Москву, Ленінград, Київ, Тбілісі, й три тижні були в таборі "Супутник" у Сочі, куди з'їхалося багато російських студентів із Сибіру. Візит був спланований організацією "Експеримент у міжнародному житті". Зазвичай вони розселяли своїх учасників в іноземні сім'ї, щоб дізнатися про життя в зарубіжній країні. У Росії це було неможливо, але спортивний табір надавав хорошу альтернативу. Візит був дивовижний для удосконалення моєї російської мови. У Сочі я придбав свою першу книгу з радянського права в місцевому книжковому магазині: І. Новицький "Джерела радянського цивільного права" (1959 р.). Хоча я ще не був студентом юридичного факультету, використовував її для поліпшення свого словникового запасу і, звичайно, зберігаю її й донині.

Запитання Олексія Кресіна Вільяму Батлеру:

Розкажіть про свою співпрацю з Гарольдом Берманом. Що ви почерпнули від нього?

Відповідь Вільяма Батлера:

Моє перше знайомство з професором Гарольдом Дж. Берманом відбулося під час мого другого року навчання у Школі права Гарвардського університету, коли я взяв його предмет під назвою "Порівняння радянського й американського права". На першому занятті він оголосив, що хотів би найняти наукового асистента. Співбесіда проходила російською мовою і мене найняли. У той час він щойно опублікував друге видання своєї "Юстиції в СРСР" (1963 р.) і збирався вперше перекласти Кримінальний кодекс та Кримінально-процесуальний кодекс РРФСР. Я не брав участі в цьому перекладі, але на його прохання підготував том кримінальних справ, розглянутих згідно з новим кодексом, і переклав їх. Пізніше він залучив мене до підготовки щоквартального журналу "Радянські закони та судові рішення", для якого я відбирав та перекладав матеріали.

Я закінчив Школу права Гарвардського університету в 1966 р. і з 1968 по 1970 рр. обіймав посаду університетського наукового співробітника в галузі права. У ці роки я викладав курс разом із Г. Дж. Берманом, Р. Бакстером і Дж. Коеном під назвою "Радянський, китайський і захід-

Вільям Елліотт Батлер, Олександр Святоцький, Олексій Кресін

ний підходи до міжнародного права”, який був дуже добре сприйнятий. Одночасно я завершив кандидатську дисертацію “Радянський Союз і морське право” для Університету ім. Джона Хопкінса, використовуючи казкову бібліотеку Школи права Гарвардського університету. Це був період становлення моїх ідей щодо порівняльного міжнародного права. Від Г. Дж. Бермана я взяв багато, включаючи його підхід до юридичного перекладу, використання радянського права як трампліну для аналізу ширших питань, відданість якості науки та ін.

Запитання Олексія Кресіна Вільяму Батлеру:

У 1977–1980 рр., коли Ви сформулювали ідею порівняльного міжнародного права, вона гостро не сприймалася багатьма західними вченими. Що і чому змінилося за ці 40 років?

Відповідь Вільяма Батлера:

Насправді ідея порівняльного міжнародного права бере початок із 1968–1969 рр., коли ми розробили курс у Школі права Гарвардського університету. Зокрема, я опублікував статтю в “*Columbia Law Review*” – “Радянські підходи до міжнародного права”. Я продовжував розвивати ці ідеї в моїй докторській дисертації й ширше – коли переїхав до Університетського коледжу Лондона в 1970 р., щоб стати викладачем порівняльного права. У ті часи й раніше була глибоко вкорінена традиція сприймати порівняльне право (або порівняльне правознавство) і міжнародне публічне право як цілком відокремлені явища: міжнародне публічне право не є “реальним правом”; порівняльне вивчення міжнародного права підкреслювало б “відмінності”, а не “подібності” підходів держав до міжнародного права і тим самим загрожувало б цілісності міжнародного публічного права; порівняльне право за визначенням обмежується вивченням національних правових систем; і безліч подібних тверджень. Більше того, юристи-міжнародники не вивчають належно порівняльний метод і традиційно неохочі до застосування порівняльно-правових підходів до міжнародної правової системи.

Моя інавгураційна лекція в Університетському коледжі Лондона як професора порівняльного права в 1976 р. була присвячена вказаному предмету. Я організував панель із цієї проблематики на Міжнародному конгресі порівняльного права 1978 р. у Будапешті й виступив як головний доповідач. Східноєвропейські колеги та представники Узбекистану гаряче підтримали застосування цього підходу. Я розпочав проведення семінару з порівняльних підходів до міжнародного права в магістратурі Університетського коледжу Лондона, а в 1985 р. прочитав курс

www.pravoia.com.ua

ПРАВО

УКРАЇНИ

лекцій із цієї проблематики в Гаазькій академії міжнародного права. У 1983–1984 рр. я прийняв запрошення опублікувати статтю в Україні – можливо, це перша публікація з порівняльного міжнародного права (і точно перша моя) російською мовою.

Запитання Олексія Кресіна Вільяму Батлеру:

Якось Ваш колега, французький компаративіст П. Легран написав про неможливість точної передачі юридичних смислів при перекладі текстів на іноземну мову. Якщо коротко, в чому, на Вашу думку, сенс юридичного перекладу? Ким є перекладач наукових юридичних текстів – лінгвістом чи автором нового тексту?

Відповідь Вільяма Батлера:

У певному сенсі, звичайно, П. Легран абсолютно правий; юридичні терміни та поняття в кожній правовій системі обумовлені контекстними, культурними, ідеологічними, юридичними та іншими чинниками, які роблять термінологію права глибоко національною і культурною. Навіть при розгляді міжнародно-правової системи, яка містить суттєвий масив “ідентичних” або широко поширених правил і понять, мова цієї правової системи пояснюється національними правовими поняттями та термінами.

Я часто говорю, що юридичний переклад є основою порівняльного права (або порівняльного правознавства). Юридичний переклад є спробою якомога точніше передати або зрозуміти те, що має на увазі певна правова система у своїй термінології. Тут – на відміну від більшості інших перекладів – бажаний буквальний підхід – дотримуватися якомога ближче і буквально точної термінології, стилю, модуляції, пунктуації тощо оригінального юридичного тексту. На кону більше, ніж слова, – це ідеї, конструкції, теорії та ін. Лінгвіст корисний у технічних питаннях граматики, ритму тощо, але зазвичай не в питаннях юридичної сутності. Це одна з найскладніших проблем, із якими стикається юридична освіта, – і всім правовим системам досить погано вдається впоратися з нею. Дуже часто юридичний переклад взагалі не є перекладом, а швидше поганою порівняльною спробою знайти те, що перекладач вважає аналогічним правовим інститутом в іноземній системі, не розуміючи відмінностей. Поганий юридичний переклад є юридичним ризиком для практика.

Як компаративісти ми часто говоримо про “запозичення”, “трансплантацію”, “інкорпорацію” норм зарубіжного права в нашу власну правову систему, чи потрібно це робити і як робити. Зазвичай першим етапом “запозичення” є юридичний переклад, а не формальне прийняття закону чи

Вільям Елліотт Батлер, Олександр Святоцький, Олексій Кресін

указу, заснованого на іноземному юридичному досвіді. Саме в процесі перекладу відбувається “запозичення”, тому що шукаються слова, здатні належним чином пояснити і передати суть зарубіжного правового поняття.

Бесіда друга. Порівняльне правознавство

Запитання Олексія Кресіна Вільяму Батлеру:

Що Ви говорите студенту у відповідь на запитання: “Навіщо мені вивчати порівняльне правознавство”?

Відповідь Вільяма Батлера:

В англійській чи американській юридичній школі моя відповідь така: людина вивчає зарубіжну правову систему, щоб краще зрозуміти власну правову систему. Я пропонував курси з соціалістичних правових систем, радянського права, сьогодні – російського права, щоб познайомити англійських або американських студентів-юристів з аспектами їхньої правової системи через призму інших.

Запитання Олександра Святоцького Вільяму Батлеру:

Хто такий компаративіст? Чи можна говорити про особливе світосприйняття і сприйняття себе як компаративіста? У чому полягає мудрість компаративіста?

Відповідь Вільяма Батлера:

На певному рівні всі юристи є компаративістами. Людські істоти пов’язані порівнянням: більшість того, що ми сприймаємо, ми робимо шляхом порівняння, зазвичай контрастного порівняння. Але юристу, який спеціалізується в порівняльному праві, систематичному порівнянні правових систем, на мою думку, має бути властиве особливе сприйняття світу й самого себе. Він повинен, насамперед і серед іншого, розуміти переваги й обмеження порівняльного методу; більш широкий контекст, у якому діє правова система країни; глибоко знати мову та термінологію досліджуваної системи. Мудрість компаративіста полягає в усвідомленні того, що правові системи займають центральне місце в суспільних процесах і дають виняткове розуміння того, як функціонує суспільство. Підхід країни до міжнародного права, на мою думку, значною мірою залежить від її національної правової системи.

Запитання Олексія Кресіна Вільяму Батлеру:

Чи може порівняльне правознавство виступати в ролі нейтрального аналітичного інструменту? Наскільки юрист, вчений і практик, здатний

переступити своє “Я”, і чи можлива об'єктивність у порівняльно-правовому дослідженні?

Відповідь Вільяма Батлера:

Наскільки це взагалі можливо для людини, на мою думку, порівняльне правознавство повинно бути вільним від оціночних суджень і діяти як нейтральний аналітичний інструмент. Порівняння, які є виразами оціночних суджень, зазвичай є дефектними, глибоко недосконалими. Поміж усіх професій можна очікувати, що саме юридичний фах буде найбільш обережним щодо самотворених пророцтв і небезпек, пов'язаних із необ'єктивними підходами до порівняння. Порівняльний метод є одним із наукових методів, а валідність його застосування залежить від його нейтральності та об'єктивності.

Запитання Олексія Кресіна Вільяму Батлеру:

У СРСР існував особливий образ “іноземного консультанта”, геніально втілений у романі М. “Булгакова “Майстер і Маргарита” – це носій небезпечного знання, людина, яка спокушає душі. Чи приречені люди і суспільства на обстоювання “свого” за всяку ціну, і чи немає у вивченні зарубіжного права об'єктивно спокуси чимось кращим, що ніколи не зможе стати “своїм”? Чи можна уявити собі, якщо не універсальну пораду, то універсальну методологію поліпшення національного права на основі іноземного досвіду?

Відповідь Вільяма Батлера:

Порівняльний метод може бути “універсальним” у тому сенсі, що його використовують усі науки, але у випадку права пошук “універсаль” – навіть у сфері міжнародного права, яке претендує бути всевітньою правовою системою – виявився марним. Національні правові системи та законодавства можуть бути “вдосконалені” шляхом запозичення іноземного юридичного досвіду, якщо запозичення є розумним і чутливим, а також сумісним з інститутами та цінностями системи-реципієнта. Норми, відірвані від їхнього першопочаткового контексту, рідко успішно трансплантуються саме тому, що вони зазвичай є частиною ширшої системи і виконують системну роль у системі, в якій вони існують. Більше того, навіть завдання “поліпшення” національної правової системи – суб'єктивна пропозиція: що таке “поліпшення”? Як його вимірювати та оцінювати? Компаративісти вчать на зарубіжних як невдачах, так і успіхах. Карикатура на “іноземного консультанта” кумедна, але будь-який юрист, який

Вільям Елліотт Батлер, Олександр Святоцький, Олексій Кресін

вважає, що його власна правова система є продуктом суто національних чи внутрішніх чинників, просто не знає історії людства.

Запитання Олексія Кресіна Вільяму Батлеру:

Як Ви могли б охарактеризувати сучасний стан й основні тенденції в розвитку порівняльного правознавства?

Відповідь Вільяма Батлера:

Порівняльне право залишається слабким, серед іншого, через: “провінційний менталітет” юристів, відсутність належної мовної підготовки, відсутність контекстного фону (можливо, під впливом надзвичайного формалізму і технократизму правових систем); недостатнє знання багатьох чинників, що відрізняють правові системи й культури у глобалізованому світі; небажання багатьох компаративістів працювати з регуляторними засадами правової системи (тобто дізнатися про зарубіжну правову систему все, а не лише її правові норми).

Запитання Олександра Святоцького Вільяму Батлеру:

Ви якось писали про те, що школи порівняльного правознавства в пострадянських країнах досить молоді. Зараз, коли у низці досліджень відкрилася спадщина східноєвропейських компаративістів, якими Ви бачите історію і майбутнє цих шкіл?

Відповідь Вільяма Батлера:

Вивченням порівняльного права нехтували, до цього не заохочували, хоча й були здійснені окремі чудові країнознавчі дослідження. У моєму сприйнятті центром порівняльно-правових досліджень у пострадянських державах є Україна, де зроблено важливу фундаментальну роботу: підготовлено базові джерельні матеріали (антології, перевидання класичних творів, бібліографії, біографії провідних компаративістів), основні підручники та навчальні посібники, проводяться наукові та науково-практичні конференції. Порівняльне право в Східній Європі продовжує залишатися слабким, оскільки воно ще не досягло дисциплінарного статусу повною мірою – кафедри порівняльного права в університетах і відділи в науково-дослідних установах є нечисленними й відносно новими; порівняльне право не інтегровано в загальну програму юридичної освіти; часто порівняльне право “душиться” теорією держави і права; мовна підготовка не повністю і належним чином інтегрована в юридичну освіту; тощо. Історія Східної Європи та спадщина планової економіки надають школам порівняльного права на цих тер-

нах особливого профілю. Я вірю, що вони продовжуватимуть існувати і процвітати.

Запитання Олексія Кресіна Вільяму Батлеру:

Ваш світлої пам'яті колега, канадський компаративіст Патрик Гленн якось сказав, що, як і всі наукові дисципліни, порівняльне правознавство є лише обмеженим у часі проектом. Чи існує екзистенційна межа порівняльного правознавства і в чому її суть?

Відповідь Вільяма Батлера:

Я не бачу нічого, що за своєю суттю обмежує сферу, характер й обсяг порівняльного правознавства, окрім недоліків людської уяви. Порівняння в праві буде навчатися використанню порівняльного методу в інших дисциплінах і, сподіваюся, зворотній процес також відбуватиметься.

Запитання Олександра Святоцького Вільяму Батлеру:

Ви видаєте, мабуть, найкращий журнал із порівняльного правознавства в світі – “*The Journal of Comparative Law*” (“Журнал порівняльного права”). Яку основну ідею Ви вклали в цей журнал, у чому вбачаєте його особливість?

Відповідь Вільяма Батлера:

Ми навіть понад очікування задоволені цим журналом, він явно знайшов свою роль у світі порівняльного права, благословенний відмінною редакційною колегією, редакторами, які широко розуміють порівняльне право і водночас мають величезний досвід спеціалізації щодо окремих країн чи регіонів. Журнал був ортодоксальним у своїй редакційній політиці й це його перевага. Кожний випуск більшою чи меншою мірою підтримує баланс опублікованих матеріалів: статті – часто спеціальні симпозиуми у межах випуску – нотатки, рецензії, актуальні документи, увага до літератури в усіх деталях, зокрема й до суміжних за проблематикою публікацій.

Бесіда третя. Проблеми України та Східної Європи

Запитання Олександра Святоцького Вільяму Батлеру:

Ви писали про особливий академічний стиль східноєвропейського права. Що відбувається з цим стилем – він зберігається, розвивається, зникає?

Відповідь Вільяма Батлера:

Я вважаю, що у своїх працях, особливо стосовно російського права, я звернув увагу не так на “академічний стиль” правової системи, як на позицію вченого в суспільстві, на “вченого-юриста”, важливість правознавства, що розглядається як одна з суспільних наук, важливість концептуалізації у правових дослідженнях. Насправді ви зачепили цю проблематику, коли запитали, в чому “основна ідея” “Журналу порівняльного права”. Для східноєвропейських юристів важливо чітко сформулювати “основну ідею” і виходити з неї; це не завжди так щодо англо-американських юристів. У моєму сприйнятті не відбувається ослаблення академічних якостей східноєвропейського права та правових систем. У пострадянський період існує більша відкритість до нових ідей і підходів, разом із традиційними.

Запитання Олександра Святоцького Вільяму Батлеру:

Чи можна в світлі подій останніх п’яти років говорити про крах пострадянського правового простору як концепту та інтеграційного євразійського проекту?

Відповідь Вільяма Батлера:

Є взаємно суперечливі чинники, можливо, точніше говорити про конкуруючі “правові простори” на пострадянських територіях: спадщина радянської епохи (включно з продовженням використання союзного і республіканського радянського законодавства й судової практики), спадщина дорадянського минулого, прагнення стати частиною європейських інтеграційних процесів, бажання просувати глобалізацію, брати чи не брати участь у євразійських інтеграційних процесах, вплив на пострадянський правовий простір правових традицій інших регіонів (наприклад, ісламської), прагнення підкреслити християнські цінності, включно з правовими цінностями тощо. Євразійський проект, як мінімум, відображає бажання одержати перевагу від певних економічних (і політичних) спільних інтересів; як максимум, це могло б означати відновлення того, що раніше було радянським правовим простором – хоча особисто я вважаю це малоімовірним.

Запитання Олександра Святоцького Вільяму Батлеру:

Чи можна говорити про наявність шкіл вивчення східноєвропейського права в США та Британії?

Відповідь Вільяма Батлера:

Можливо, “школи” – це надто сильне слово, але, безумовно, у британських та американських учених-правознавців існують відмінності в їхніх підходах до східноєвропейського права. Деякі з них підкреслюють важливість історичних традицій і спадкоємності, деякі наголошують на тоталітарних чи інших негативних аспектах, деякі нечисленні звертають увагу як на позитивні, так і на негативні виміри. Всі вони захоплені розвитком права у Східній Європі та значенням права і правової системи для розуміння східноєвропейських суспільств (і, при цьому, ймовірно, відрізняються від їхніх колег з інших дисциплін, які вважають, що право не має значення). Науковці-правознавці у Східній Європі, на превеликий жаль, не звертають уваги на опубліковані дослідження своїх західних колег; останніми було зроблено багато корисної та конструктивної роботи, яка просто неодноразово і намарно повторюється східноєвропейськими вченими – особливо у світі юридичного перекладу.

Дійсно, юридичний переклад є однією зі сфер, де “школи” можуть бути очевидні – буквальный, літературний та контекстуальний підходи до перекладу. Особисто я в питаннях перекладу дотримуюся буквального підходу; але я також усвідомлюю проблеми оціночного підходу до порівняльного права – чия правова система краща, а яка гірше? Німецький студент-магістрант під час мого курсу радянського права одного разу сказав мені з подивом, що я не використовував курс, щоб довести, що англійське право краще за радянське; що якби я викладав у Німеччині, від мене очікувалося б продемонструвати перевагу німецького права щодо всіх інших. Моя відповідь полягала в тому, що я не буду ображати його інтелект, адже найбільш складним викликом для порівняльних досліджень є прагнення виявити об’єктивні критерії для позначення одного явища як вищого або кращого за інше. Суб’єктивно, звичайно, ми всі маємо свою думку. Коли я пропоную студентам вивчати порівняльне право, щоб краще зрозуміти власні правові системи, я роблю акцент на розумінні, а не на оцінці – це зовсім інше. Завдання полягає у тому, щоб навчитися в інших, а не применшувати їхню важливість або властивості як правових цивілізацій.

Запитання Олександра Святоцького Вільяму Батлеру:

Ви планували написання вступу до українського права. Чи варто очікувати появи цієї книги найближчим часом? Якщо так – у чому будуть її особливості?

Відповідь Вільяма Батлера:

Це є серед моїх планів, і я завершив деякі розділи, які були опубліковані як окремі статті. Україна зараз переживає бурхливі часи правових змін, що ускладнює написання тексту, він застаріває вже наступного дня. Зміни часто є фундаментальними, пов'язаними з внутрішніми політичними питаннями, гармонізацією з правом Європейського Союзу, або відповідями на зовнішній тиск – головним чином, із Заходу – щодо запровадження правових реформ, які мінімізували б корупцію та більшою мірою враховували б європейські цінності та інституції. Якщо мені вдасться виконати це завдання, результат, найімовірніше, буде виглядати як українська версія мого трактату з російського права – той самий предмет і підхід.

Бесіда четверта. Глобальні проблеми

Запитання Олександра Святоцького Вільяму Батлеру:

Яким Ви бачите майбутнє системи міжнародних відносин і міжнародного права, створених після Другої світової війни? Чи не стоїть світ на порозі істотних змін?

Відповідь Вільяма Батлера:

Система міжнародних відносин змінюється на наших очах. Незважаючи на посилення напруги між Сходом і Заходом, холодна війна завершилася, а міжнародна система, включно з міжнародною правовою системою, трансформується – переходить до нової системи, контури та конфігурації якої не детерміновані й не визначені. Міжнародне право стоїть перед викликами як нових чи активізованих “підсистем” (іслам, традиційні китайські цінності), так і регіональних спільнот різних типів (євразійство, тихоокеанські відносини, латиноамериканські перегрупування тощо). Значення особи та людських колективів стало більш помітним, особливо через рух за права людини. Я вважаю, що на міжнародній арені слід очікувати дедалі важливіших змін.

Запитання Олександра Святоцького Вільяму Батлеру:

Якою, на Вашу думку, є подальша доля європейської інтеграції в світі Брекзита, реформи Ради Європи, інших нових і старих викликів?

Відповідь Вільяма Батлера:

Припускаючи, що Брекзит продовжиться більш-менш плановано, на мою думку, він зміцнить долю європейської інтеграції, усунувши з рівняння один із найбільш антипатичних щодо реальної інтеграції еле-

мент. Буде, звичайно, період пристосування, але якщо континентальні держави та Ірландія налаштовані, вони, ймовірно за все, досягатимуть більшого ступеня інтеграції й швидше, ніж раніше. Британія не планує, наскільки мені відомо, виходити з Ради Європи і з Європейського суду з прав людини, незважаючи на незадоволення деякими його судовими рішеннями. Роль Ради Європи, таким чином, може бути посилена – можливо, не як інтегративної сили, а як форуму, де в загальноєвропейському контексті розглядаються фундаментальні ціннісні питання. Я припускаю, що безпекові структури збережуть свою присутність й організацію в найближчому майбутньому, і залишатимуться питання про відносини з ними України та Росії.

Запитання Олександра Святоцького Вільяму Батлеру:

Деякі сучасні мислителі говорять про кінець глобалізації. У чому був або є основний зміст і межі глобалізації в сфері права?

Відповідь Вільяма Батлера:

Подібно до того, як у сфері порівняльного права немає обмежень, окрім людської уяви, у глобалізації також не існує наперед визначених меж. Світ може “глобалізуватися” доти, доки цього бажає. Як це відбуватиметься, за допомогою політики чи дії об’єктивних чинників, чи інакше, визначатиметься майбутніми поколіннями. Спільні загрози міжнародному співтовариству (наприклад, зміни клімату, геноцид тощо) можуть заохочувати узгоджені колективні дії; забезпечення простих спільних інтересів може бути достатнім у деяких випадках. У цьому сенсі відбувається постійне перегрупування сил між глобалізацією і “неглобалізацією”, яка насправді потребує іншого терміна. Згадується, що “регіоналізація” виникла в межах загрозової доктрини економічної інтеграції в Європейському Союзі як політична та економічна відповідь на відцентрові сили в процесі інтеграції.

Запитання Олександра Святоцького Вільяму Батлеру:

Одна з Ваших спеціалізацій протягом багатьох десятиліть – морське право. Що таке море для юриста: протяжність між берегами чи простір взаємодії?

Відповідь Вільяма Батлера:

Звичайно, море є і протяжністю між берегами, і простором взаємодії, а також простором суперництва, конкуренції, зв’язку, постачання продовольства, мінеральних та інших ресурсів, впливу на клімат, забруднення,

Вільям Елліотт Батлер, Олександр Святоцький, Олексій Кресін

туризму та іншої гуманної й негуманної діяльності. Виклик для юриста – забезпечення давно встановленого і надзвичайно корисного принципу свободи морів – продовжувати його уточнювати та враховувати позитивні й негативні аспекти взаємодії. Право працює спочатку з розмежуванням простору – юрисдикційними концептами; хоча вони зрозумілі й узгоджені, їх не можна випускати з уваги. Вони повинні враховувати функціональні елементи режиму морів – по суті, концепцію ХХ ст., яка потребує постійної розробки та уточнення.

Бесіда п'ята. Про досвід і мудрість

Запитання Олексія Кресіна Вільяму Батлеру:

Яким є Ваш рецепт боротьби з професійним вигоранням? Чи шкодували Ви коли-небудь, що обрали наукову кар'єру?

Відповідь Вільяма Батлера:

Я можу сказати, що я ні про що не шкодую, принаймні у ретроспективі, щодо своєї кар'єри як ученого – яку, до речі, я не вважаю завершеною. Одна з великих переваг системи *Research Assessment Exercise* (“Здійснення оцінювання досліджень”) в Англії у 1980-х роках полягала у вимозі до кожного юриста (та інших) сформулювати для себе довгостроковий план досліджень, який передбачав ідентифікацію себе з певною дисципліною і складання індивідуального проспекту його внеску до обраної сфери. Я зробив це і продовжую робити. Це був не просто перелік того, що ви плануєте написати, це потребувало концептуалізації того, що ви плануєте здійснити, і місця цього результату в більш широкому контексті вашої дисципліни. Це була рідкісна форма академічної концептуалізації у межах англо-американського правового менталітету, яку я вважаю корисною й насправді проривною.

Запитання Олексія Кресіна Вільяму Батлеру:

Які Ваші ідеї надихають Ваших учнів найбільше?

Відповідь Вільяма Батлера:

Ймовірно, це запитання до моїх учнів, а не до мене. Чого б вони не досягли, я дуже цим пишаюся – і про те, чи є у цьому якась моя заслуга, насправді мають сказати вони, а не я.

Запитання Олексія Кресіна Вільяму Батлеру:

Що Вам хотілося б сказати Вашим онукам про те, чим Ви займаєтеся?

Відповідь Вільяма Батлера:

У мене є дві онуки, одна з яких навесні 2019 р. має завершити перший навчальний ступінь своєї юридичної освіти. Друга ще не визначилася, але говорить про вивчення міжнародних відносин. Побачимо. Але я загалом задоволений тим, що зробив і чого я досягнув. Я бажаю, щоб будь-яка кар'єра, яку вони стали б будувати, задовольняла їх не менше, ніж моя мене.

Запитання Олексія Кресіна Вільяму Батлеру:

Якби Ви зараз зустрілися із собою двадцятирічним – яку пораду б дали?

Відповідь Вільяма Батлера:

Якби мені знову було двадцять років, а це між моїм третім і останнім роками в університеті, я знову відвідав би пострадянський простір, як і в 1960 р., і щось для себе знайшов би – хто знає, що саме?